

Jan Galandauer: Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady, Svoboda, Praha 1988, 345 stran

Auroe si v první řadě klade otázku, jaký byl poměr českých politických stran k habsburské monarchii. Konstatuje, že až do roku 1914 se všechny měšťanské strany hlásily k myšlenkám českého státního historického práva, byť ovšem různě interpretovaným, zatímco sociální demokracie tuto doktrínu odmítala, avšak nepočítala sama s možností rozbití tohoto soustátí.

Jako zásadní předěl je označeno právě vypuknutí I. světové války, která nejen přivedla k zániku dosavadní liberalistický režim, který nahradila vojenskobyrokratická diktatura, ale zároveň postavila do nového světla i řešení národnostní otázky. Správně je konstatováno, že "Válečná... diktatura měla výrazně protičeský ráz". Vlna nacionalismu a šovinismu směřovala k zajištění úplné hegemonie Němců, jejímž výrazem se stal tzv. Velikonoční program z července 1915 o přestavbě Rakouska.

Na druhé straně se již na počátku války objevily i projekty, předpokládající řešení české a slovenské otázky mimo rámec monarchie, tedy usilující o její rozbití. Autor zde připomíná Kramářův "velezrádný plán" z května 1914, jímž se pak jeho autor řídil i v prvním období války, na vytvoření slovanské říše v čele s carským Ruskem. Tento dokument, zahrnující v sobě i představy o složení státního aparátu, je označen jako velkášský a fantastický. Je ovšem zajímavý nejen proto, že umožňuje poznat politickou orientaci jeho tvůrce, resp. skupiny kolem něj, ale nepochybně odrážel i proruské sympatie, panující v tomto období mezi českým obyvatelstvem a vojáky.

Značná pozornost je věnována koncepci T.G. Masaryka. Práce připomíná vývoj jeho stanovisek k monarchii, kde ještě na přelomu století odmítal představy o jejím rozbití, ale po vypuknutí války dospěl k závěru o nezbytnosti tohoto kroku. Již v roce 1914 formuloval svoje první představy o samostatném československém státě, ovšem rozhodně odmítal, aby do jeho čela byl postaven ruský panovník. Svoje představy několikrát korigoval zejména s ohledem na vývoj vojenských událostí, výrazně je ovšem ovlivnilo též revoluční dění v Rusku, jemuž Masaryk přikládal klíčový význam. Komplex těchto podmínek jej nakonec přivedl k formulování požadavku na ustavení Československa jako parlamentní republiky, což se objevilo ve Washingtonské deklaraci ze 17. 10. 1918.

Při hodnocení postojů českých politických stran a jejich předáků vychází doc. Galandauer ze známého poznatku, že veškerá činnost byla ochromena a ti to nebyli schopni zaujmout žádné stanovisko. V dalším pak sleduje dva hlavní proudy a to pasivní (nelze poskytovat žádnou podporu Rakousku, které válku prohraje) a aktivní (je třeba se přihlásit k Rakousku a zajistit českému národu budoucnost v jeho rámci). Správně přitom podtrhuje fakt, že ani sociální demokracie se nezmohla na protiválečné vystoupení, přičemž zachovávala svoji linii ponechání Rakouska a jeho přetvoření na demokratickou federaci národů.

Autor konstatuje, že deprese české politiky trvala až do počátku roku 1917. Zajímavé stanovisko zaujímá k otázce vytvoření Národního výboru a Českého svazu (listopad 1916), kde vedle tradiční kritiky upozorňuje na fakt, že šlo nepochybně i o výraz úsilí zabezpečit rovnoprávnost národů a obrany proti silicímu centralismu.

Tento závěr podporuje i fakt, že čeští politici začali postupně otevřeně vystupovat proti hrozcím ústavním oktrojům, v čemž je podpořila ruská únorová revoluce v roce 1917 a stále sílící hnutí za sociální požadavky. Koncem ledna 1917 sice veřejně proklamovali loajalitu k monarchii, ale vzápětí nastal v jejich politice zlom.

Autor sleduje poměry v týdnech před svoláním říšské rady, a to nejprve na přehledném rozboru stanovisek hlavních českých politických stran na jaře 1917, na což navazuje analýzou příprav a obsahu známého prohlášení Českého svazu z 30. 5. 1917. Poukazuje na to, že ohledně jeho interpretace se rozvinul velký boj. B. Šmeral stále naléhal na zachování monarchie a její přeměnu v demokratický svaz národů, zatímco radikálové interpretovali květnové prohlášení jako požadavek na vytvoření spolkového státu, jehož části by byly suverénní. Tato aktivita vyvolala v život i projekty šesti vysokoškolských odborníků na ústavu československého státu v rámci monarchie, které však nakonec Národní výbor nemohl použít, protože dynamika vývoje překonala obsah květnového prohlášení.

Zřejmě jinak než činí autor je třeba hodnotit vliv revoluce v Rusku v roce 1917 na vývoj událostí u nás. Nepochybně sice působila Deklarace práv národů Ruska i Dekret o míru, ale zřejmě nelze přijmout závěr o vědomé podpoře radikálního nacionalismu, jako nástroje ke vzniku kordonu států proti šíření revoluce, ze strany dohodových zemí. Proto je též problematické tvrzení, že právě z tohoto důvodu uznaly Francie a Británie nároky našich národů na samostatnost.

Zároveň byly zmařeny plány Vídně na uzavření separátního míru a monarchie se ocitla v úplné závislosti na Německu, s čímž souviselo též odmítnutí možnosti pozitivního řešení české otázky. Za této situace již v českých zemích úplně převládl radikální nacionalismus a došlo k vypracování řady aktů o uspořádání budoucího samostatného státu. Autor se mezi jinými zmiňuje o argumentacích ohledně hranic, kde převládaly historické momenty a postavení německé menšiny.

Součástí těchto plánů byly i úvahy o postavení Slovenska v českém politickém programu. Autor dokazuje, že se sem dostávalo poměrně složitě, protože většině českých politiků nebyly známy jeho poměry. Přitom řešení této otázky uvažovali prakticky výlučně v rovině jazykové a nikoli sociálně ekonomické, kulturní atd., což vytvářelo základnu pozdějších rozporů.

Práce se věnuje rovněž úvahám českých stran ohledně uspořádání samostatného státu z hlediska společenských a ekonomických vztahů. Připomíná se místo socialistických myšlenek, kam ovšem byly řazeny i otázky potřeb státních zásahů a samozřejmě též omezování soukromého vlastnictví. Seznamuje zde též s obsahem českého socialismu a programu těch, kteří se stavěli za plné zachování kapitalismu. Zásadně ovšem se nikdo nevyslovoval skepticky k možnostem zachování státu z hlediska hospodářského.

V závěrečné kapitole je popsán naprostý rozklad ekonomiky monarchie v předvečer jejího zániku, jenž vyvolal další zostřený sociálního napětí. Vedení socialistických stran zůstala nečinná (typicky 14. 10. 1918). Na podzim 1918 došlo k programovému sjednocení linie domácího i zahraničního odboje, které vrcholilo říjnovými jednáními v Ženevě.

Pokud jde o vlastní vyhlášení republiky, potvrzuje autor stanovisko, že jím byly opět všechny politické strany zaskočeny, nicméně státotvorným se podařilo rychle se

zorientovat a bez větších problémů převzít celý státní aparát, což bylo koneckonců jejich záměrem.

Recenzovaná monografie patří nepochybně k nejoriginálnějším pracím o vzniku Československa vydaným od 70. let. Právě to, že se autor zaměřil především na programové dokumenty, které prezentuje na pozadí konkrétních historických událostí, umožňuje pochopit skutečnou dynamiku celého období: řadu zajímavých faktů předkládá i právním historikům, kterým dává podněty pro bádání o státoprávních aspektech procesu boje za získání naší samostatnosti. Jde o požadavek o to naléhavější, když J. Galandauer dokazuje, že právě zde ležely kořeny problémů, které ovlivnily charakter dalších dvaceti let trvání Československa.

© Pavel Mates, 1991